YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ SAYI: 1 YIL: 2000

HÜSREV PAŞA ÇİFTE HAMAMI

Öğr. Gör. **Şahabettin ÖZTÜRK**[*]
Öğr. Gör. **Mehmet MUTLU**[**]

GİRİŞ

Müslümanlar dinleri gereği temizliğe büyük önem verirler. Bu amaçla imar çalışmaları yapılan yerleşim alanlarında çok sayıda çeşme ve hamam gibi temizliğe yönelik yapı birimleri de inşa etmişlerdir.

Eski Van Şehri Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra değişik planlarda çok sayıda hamam yapmışlardır. Bu hamamların bazıları şunlardır: Çukur Hamam, Nakışlı Hamam, İskele Kapı Hamamı, Sultan Hamamı, Rüstem Paşa Hamamı, İskender Paşa Hamamı ve Çifte Hamam'dır.[1] Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri devam eden hamam geleneği başta merkez yerleşim alanı olmak üzere tüm Osmanlı sınırları içerisinde yaygınlaşmıştır. Geleneksel Türk hamam mimarisi, XVI. yüzyılda Mimar Sinan'ın dehası ile bütünleşerek klasik Çifte Hamam plan tipiyle sonuçlanmıştır.

Osmanlı'da çifte hamam plan tipinin doğudaki en güzel örneği, Eski Van yerleşim sınırlarındaki "Hüsrev Paşa Çifte Hamamı" nda kendisini göstermiştir.

---

* YYÜ., Van MYO. Restorasyon Programı
** YYÜ., Van MYO. Restorasyon Programı
1 Orhan KILIÇ, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van, s.233

TARİHÇE

Yapının kitabesi olmadığından, hangi tarihte ve kim tarafından yapıldığı kesin olarak bilinememektedir. Vezir-i Azam Rüstem Paşa tarafından yapıldığına dair iddialar vardır.[2] Ancak 1548' de Van'ın fethinden sonra Rüstem Paşa'nın yaptırdığı hamamın 1566 yılında faaliyette olduğu bilinmektedir. Muhtemelen 1567 yılında Hüsrev Paşa külliyesiyle birlikte Mimar Sinan tarafından planlandığı sanılmaktadır. Hamam ve diğer birimlerin yapımı için gerekli malzemenin bulunmasında halka zor kullanılmaması için 10 Ekim 1567 (6 Rebiyyül-Ahir 975) tarihinde padişahın, Van beylerbeyine yolladığı ferman bulunmaktadır[3]. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde söz ettiği çifte hamam da bu olmalıdır[4].

KONUMU

Çifte Hamam, Hüsrev Paşa külliyesinin bir birimi olarak, külliyenin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Dikdörtgen formunda inşa edilen yapı, 40,00x20,00 m. ebadındadır. Yapının gelişimi batıdan doğuya doğrudur. Yapı, kuzeydoğuya doğru 7° lik bir açı ile zemine oturmuştur(Şekil 1,2).

Günümüzde, yıkanma ve külhan bölümleri tamamıyla yıkılmış olup, diğer birimleri ise kısmen de olsa ayakta kalma mücadelesi vermektedirler(Resim 1).

ERKEKLER BÖLÜMÜ

Erkekler kısmının kuzey duvarına bitişik 3,10x4,60 m. ebadındaki dikdörtgen mekanın üzeri tuğladan, kubbe ve tonoz ile örtülmüş bir rüzgarlık bulunmaktadır. Rüzgarlığa batıdan bir kapı ile girilir. Bu giriş bölümünün doğu ve güney duvarlarında 65 cm. genişliğinde birer niş vardır. Soyunmalık bölümüne, güney yönünde bulunan, 90 cm. genişliğinde, üzeri basık kemerle örülmüş bir kapı ile geçilir. Bu şekilde soyunmalık bölümünün ısı, sirkülasyonu kontrol altına alınmıştır(Resim 2).

---

2 M. Taner TARHAN, "Ön Çalışmalar (I)" s.323.
3 Orhan KILIÇ, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van, s.233
4 Evliya Çelebi, Seyahatnâme 3-4, v.252/a

Soyunmalık bölümü, 11,30x11,30 m. ölçülerindeki kare mekandan oluşmaktadır. Bu mekanın üzeri köşelerde tuğla örgülü dört kemer trompu ve duvarlardaki düzgün kesme taştan yapılmış dört taklit kemere 11,00 m. Çapındaki tuğladan örülmüş kubbe ile örtülüdür(Resim 3 Şekil 3). Soyunmalık bölümünde batı duvarında bir niş vardır. Doğu duvarında yer alan iki kapı yardımıyla üzeri kubbe örtülü üç aralık bölümüne geçilir. Kuzey köşedeki aralık biriminden 3,00x3,30 m. ölçülerindeki temizlik bölümüne, buradaki bir kapı ile de halvet ve sıcaklık kısımlarına geçilir.

Yıkanma(sıcaklık) bölümü, köşelerde dört kısa, diğer yönlerde dört uzun, sekizgen planlı bir mekandan oluşmaktadır. Göbek taşının bulunduğu bu mekanın üzeri tuğla örgülü 5,25 m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Yıkanma yerinin kuzey kenarlarında 3,25x3,25 m. ölçülerinde, kare planlı, tuğla ile örülmüş dört kubbe yer almaktadır. Yıkanma bölümünün uzun kenarlarında ise karşılıklı simetrik, dört adet eyvan bulunmaktadır. Eyvanlar, dikdörtgen formunda olup, tekne tonoz ile örtülüdür.

Batı bölümünde bulunan eyvandaki bir kapı ile ılıklık ünitesine geçilir. Bu bölüm, 3,25x8,00 m. ölçülerinde, güney ucunda ise beş köşeli pah ile sınırlıdır. Bu kısmın üzeri de kubbe ve tekne tonoz ile örtülüdür.

KADINLAR BÖLÜMÜ

Bu kısım, çifte hamamın kuzey yönünde yer almaktadır. Kadınlar, soyunmalık bölümüne, batıdan açılan bir kapı ile girmektedirler. Erkekler bölümü ile kadınlar bölümünün birbirine bu kadar yakın olması, klasik Osmanlı çifte hamam plan tipine aykırı bir durumdur. Bu durum, yapı çevresinde bitişik nizam planda yapılan diğer yapılardan ya da yol güzergahından kaynaklanıyor olabilir.

Soyunmalık bölümü 9,60x9,60 m. ölçülerindedir. Mekan örtü sistemi, köşelerde üç adet tuğla örgülü kemer trompları ile güneydoğu köşesindeki 2,45 m. genişliğinde bir pah ve duvardaki dört adet taklit kemere oturan 9,40 m. çapındaki, tuğladan örülmüş kubbe ile örtülüdür(Şekil 3).

Soyunmalık bölümünün doğu duvarındaki bir kapı ile aralık kısmına girilir. Bu bölüm, 2,45x4,45 m. ebadında üzeri tuğladan kubbe ve sivri tonozla örtülüdür. Aralık bölümünün doğusundaki bir kapı

ile ılıklık bölümüne, kuzeydeki bir kapı ile de hela ve temizlik bölümüne geçiş sağlanmaktadır. Hem temizlik kısmındaki ve hem de ılıklık kısmındaki kapılar ile yıkanma(sıcaklık) bölümüne girilmektedir.

Kadınlar bölümü, erkekler bölümüne kıyasla daha küçük olup, aynı plan ve formda yapılmıştır. Kadınlar ve erkekler yıkanma birimlerinin doğusunu boydan boya kapatan külhan ve su depoları bölümleri dikdörtgen formunda olup, 3,65x22,22 m. ölçülerindedir. Külhan kısmının üzeri tuğla ile örülmüş tonoz ile örtülmüştür(Resim 4).

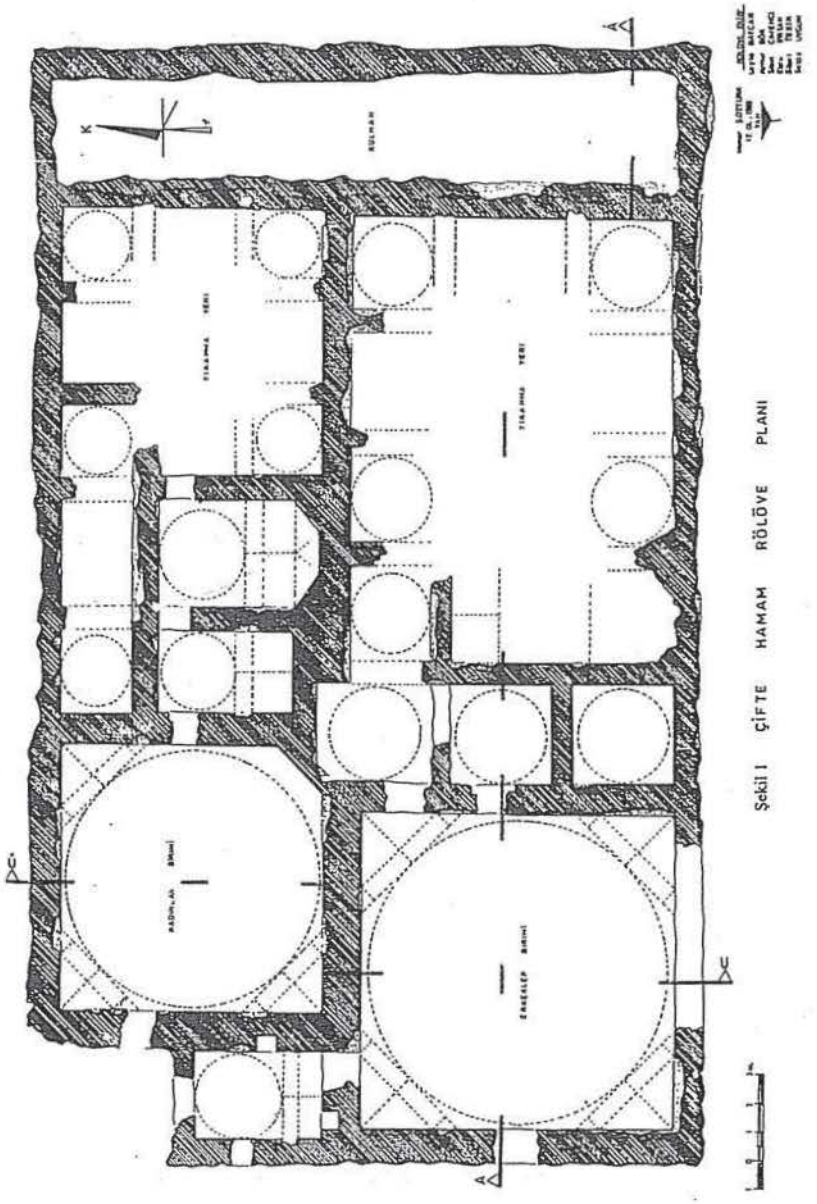
MALZEME

Yapı malzemesi olarak; yapıyı meydana getiren beden duvarları moloz ve kırma taştan, duvar köşeleri, kapı ve pencere söveleri, üst örtüye geçişi sağlayan kemerler ile sıcaklık ve halvet bölümleri düzgün kesme taştan yapılmıştır. Geçiş öğeleri tromp, tonoz ve kubbelerde ise örgü malzemesi olarak tuğla kullanılmıştır. Duvar yapımında, bağlayıcı ara malzemesi olarak, kireç harcı tercih edilmiştir. Sıcaklık birimleri, kubbe, tromp, halvet ve eyvan bölümleri sıvanmıştır. Soyunma, ılıklık, temizlik bölümleriyle beden duvarlarının dış yüzeyleri tamamen sıvasızdır.

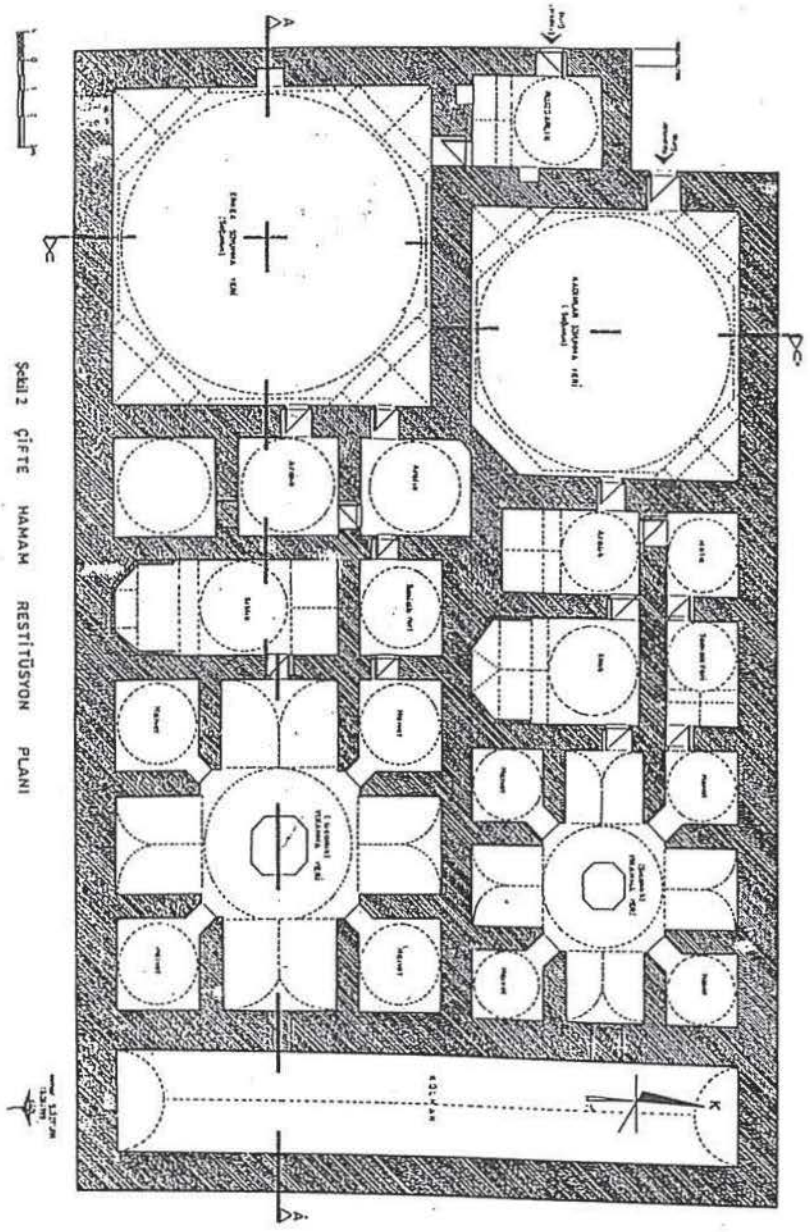
SONUÇ

Eski Van şehrinde mevcut bulunan bu hamamda, yapıldığı XVI. yüzyılın tüm özellikleri mevcuttur. Günümüzde yapının büyük bir bölümü yıkık ve tanınmayacak bir haldedir. Hamam, Van ve çevresinde aynı özellikte başka yapı olmadığından, oldukça önemli bir yapıdır. Yapıya bu güne kadar hiçbir koruyucu ve sağlamlaştırıcı müdahalede bulunulmamıştır. Yapıda ilk kez, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van Meslek Yüksekokulu, Restorasyon Programı öğretim elemanları ve öğrencileri tarafından rölöve ve restitüsyon, çalışması yapılarak, yapıya ait plan, kesit ve görünüşler titizlikle belgelenmiştir(Şekil 1,2,3,4; Resim 1,2,3,4).

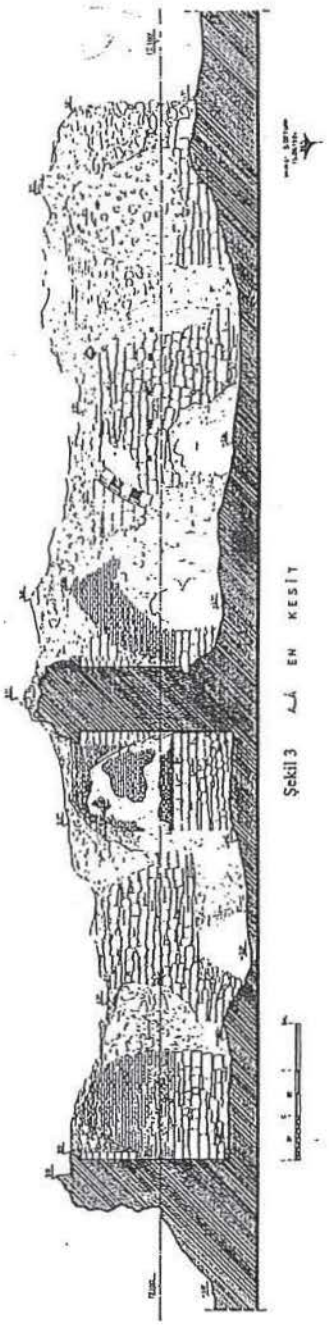
Yapının daha fazla tahrip olmasına izin verilmeden, acilen kazı ve restorasyon çalışmalarına başlanmalıdır.

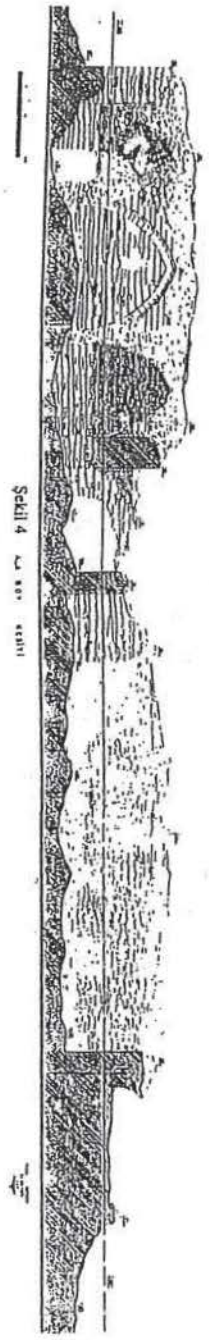
Şekil I ÇİFTE HAMAM RÖLÖVE PLANI

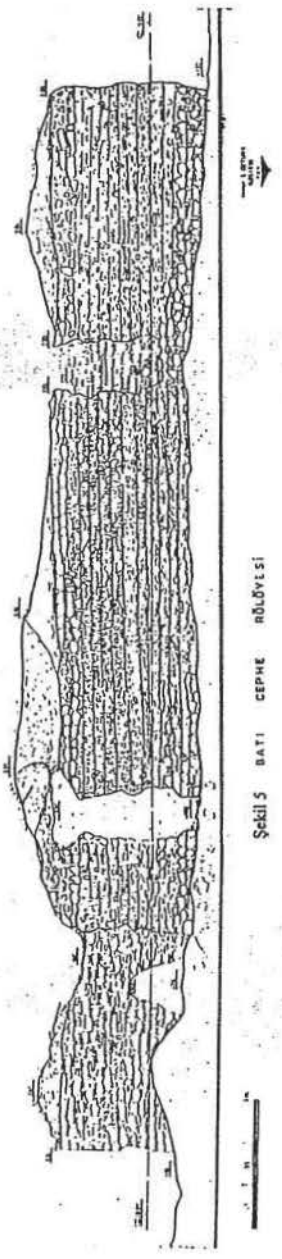
Şekil 2 ÇİFTE HAMAM RESTİTÜSYON PLANI

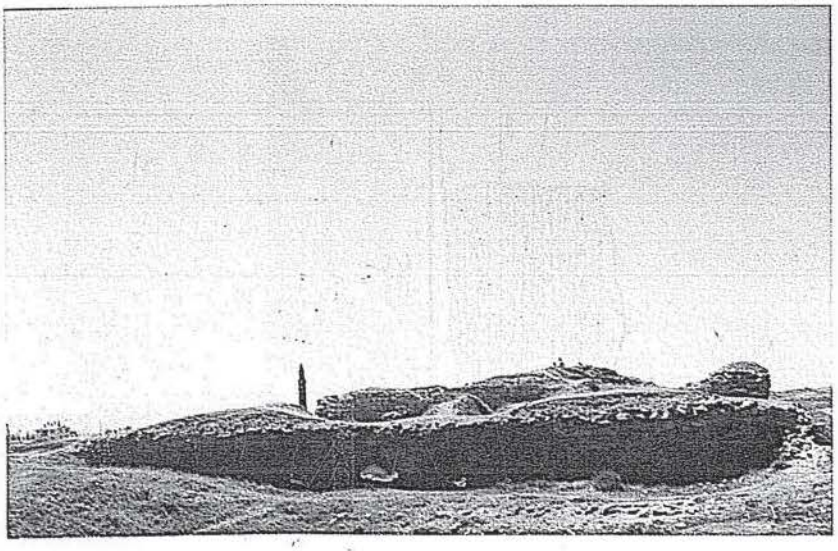
Şekil 3 A-A EN KESİT

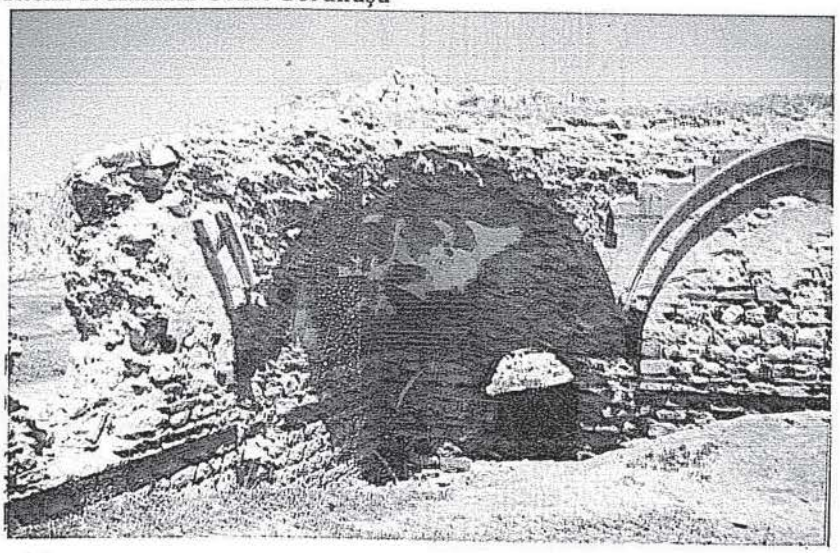
Şekil 4

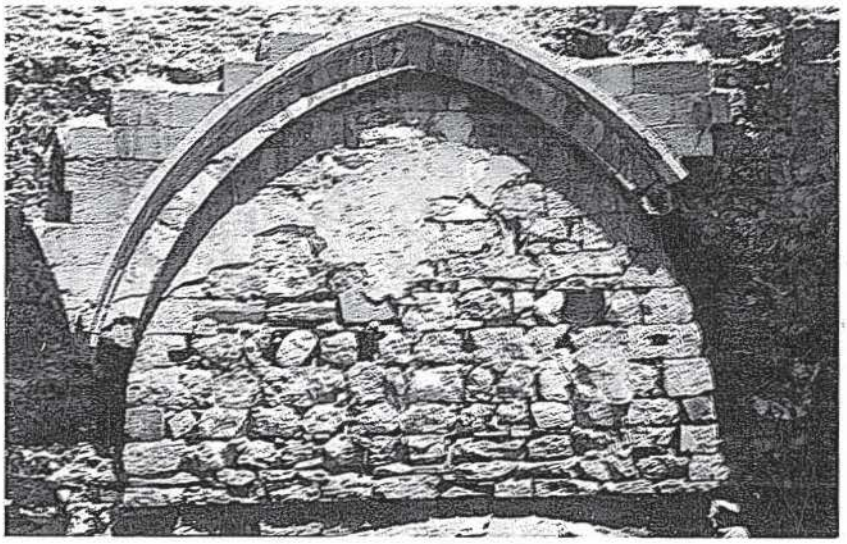
Şekil 5 BATI CEPHE RÖLÖVESİ

Resim 1: Hamam Genel Görünüşü

Resim 2: Soyunmalık Bölümden Bir Detay

Resim 3: Erkekler Soyunmalık Bölümünden Taklit Kemer Detayı

Resim 4: Kadınlar Yıkanmalık Bölümünden Bir Detay